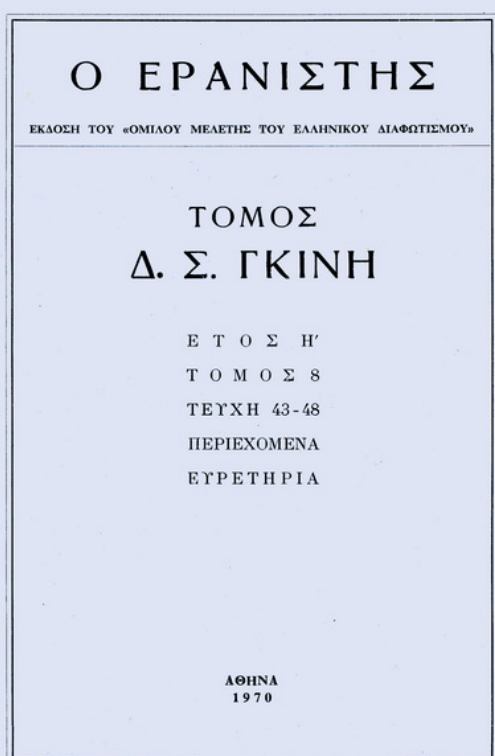

The Gleaner

Vol 8 (1970)

In Honour of D. S. Ginis

«Ρήγας Θεσσαλός». Αθησαύριστη έκδοση της τραγωδίας του Ιωάννη Ζαμπελίου

Κ. Θ. Δημαράς

doi: [10.12681/er.9916](https://doi.org/10.12681/er.9916)

Copyright © 2016, Δημαράς Θ. Κ.

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Δημαράς Κ. Θ. (2016). «Ρήγας Θεσσαλός». Αθησαύριστη έκδοση της τραγωδίας του Ιωάννη Ζαμπελίου. *The Gleaner*, 8, 1–9. <https://doi.org/10.12681/er.9916>

«ΡΗΓΑΣ ΘΕΣΣΑΛΟΣ»

Ἀθησαύριστη ἔκδοση τῆς τραγωδίας τοῦ Ἰωάννη Ζαμπελίου

Ἡ ὑπόθεση τῶν πρώτων πανηγυρισμῶν τῆς 25 Μαρτίου ὡς ἐθνικῆς ἑορτῆς, δὲν εἶναι ἄγνωστη: πολλὰ σχετικὰ ἔχει συγκεντρώσει ἀπὸ τὸν Τύπο καὶ τὴν βιβλιογραφία ὁ Στ. Σκοπετέας, στὰ ὁποῖα μποροῦμε νὰ ἐπισυνάψουμε, πιὸ κοντὰ στὸ θέμα μας, κάποιες πληροφορίες τοῦ Ν. Λάσκαρη¹. Θεσμοθετημένη μὲ Διάταγμα τῆς 15 Μαρτίου 1838, ἡ ἐθνικὴ ἑορτὴ πανηγυρίσθηκε τὸ ἴδιο ἔτος μὲ τὴν πρέπουσα λαμπρότητα· σὼζεται τὸ Πρόγραμμα τῆς τελετῆς γιὰ τὸ 1838 καὶ γιὰ τὸ 1843. Ἐνδιάμεσα δὲν γνωρίζω νὰ ἔχουν ἀποθησαυρισθεῖ ὡς σήμερὰ πάντως γιὰ τὸ 1842 διαθέτουμε κατηγορηματικὴ μαρτυρία ὅτι «πρόγραμμα δὲν ἐξεδόθη»².

Ἐδῶ ἀνακοινῶνω τὴν ὑπαρξὴ ἐνὸς βιβλίου, τοῦ ὁποῖου ἡ ἔκδοση ἔχει ἄμεση σχέση μὲ τὸν ἑορτασμὸ τῆς ἐθνικῆς ἑπετείου στὰ 1842. Πρόκειται γιὰ ἐπανέκδοση τῆς τραγωδίας τοῦ Ἰωάννη Ζαμπελίου «Ρήγας Θεσσαλός», καμωμένη, ὅπως, συνεχίζοντας, θὰ συμπεράνουμε μὲ βεβαιότητα, τὸ 1843. Ἐσώτιτλο δὲν εἶχε· τὸ μόνον γνωστὸ μου ἀντίτυπο φαίνεται ὅτι κάποτε εἶχε συσταχθεῖ μὲ ἄλλα φυλλάδια, καὶ ἀπὸ τὴν στάχωση ἐκείνην, κατὰ τὴν ὁποία ἀφαιρέθηκε τὸ ἐξώφυλλο, ἔχουν μείνει, προερχόμενα ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ κουβερούρισμα, σκοῦρα γαλάζια ἰχνηάρια στὴν ρίζα τῆς πρώτης καὶ τῆς τελευταίας σελίδας τοῦ ἐντύπου³.

Ἔτσι τὸ βιβλίον ἀρχίζει στὴν σελίδα [1], μὲ τίς λέξεις «ΠΡΑΞΙΣ

1. Σταῦρος Χ. Σκοπετέας, *Ἡ ἑναρξίς τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἱεροῦ ἀγῶνος*. Στὸ συλλογικὸ δημοσίευμα *Ἡ Καλαμάτα καὶ ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 21*, 1948, σελ. 49 - 69 (καὶ 81 - 94). Νικ. Ἰ. Λάσκαρης, *Ἱστορία τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου*, Τ. Β', 1939, σελ. 258 κέ.

2. Πληροφορία ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία Γκίνης - Μέζα στὰ οἰκεία

χρόνια 1838 καὶ 1843. Τὰ προγράμματα αὐτὰ δὲν ἔχουν τίποτε πού νὰ μπορεῖ νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ θέματός μας. Γιὰ τὸ 1842, ἡ μαρτυρία βρίσκεται στὸ π. «Ὑμηττία Μέλισσα», ἔτος Β' ἀρ. 26, τῆς 29 Μαρτίου 1842.

3. Τὸ ἀντίτυπο ἀνήκει στὴν Βιβλιοθήκη Κ. Θ. Δημαρᾶ.

ΠΡΩΤΗ. ΣΚΗΝΗ Α'. — **ΣΚΗΝΗ ΧΟΥΣΕΗΜΟΥ.** Βελῆς Χουσεήμης. Βελ. Ἄφ' οὗ τῆς Ρωμείας, τὴν ὄφρυν πλῆξας». Ἡ τραγωδία τελειώνει στὴν σελίδα 59, ὅπου οἱ τελευταῖοι ἑπτὰ στίχοι (...«Τὸ αἷμά μου σοὶ ἔχω;»... — ...«μάρτυς πιστὸς νὰ ἦσαι.»), καὶ οἱ λέξεις «**ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ.** Στίχοι 1448» ἀκολουθοῦν στὴν ἴδια σελίδα οἱ σκη- νικὲς ὁδηγίες ὅσες ἀντιστοιχοῦν στοὺς στίχους τῆς σελίδας αὐτῆς. Οἱ σελίδες 60-62 περιέχουν τὸ τεμάχιο «Γνώμη τοῦ συγγραφέως εἰς τὸν Ρήγαν». Δηλαδή ἔχουμε νὰ κάνουμε ὡς ἐδῶ μὲ ἔκδοση ἢ ὁποία εἶναι ἀ- πὸ τὸ κείμενο καὶ πέρα πανομοιότυπη πρὸς τὴν πρώτη, τοῦ 1833. Πραγματικά λείπουν μόνο τὰ ὅσα στὴν πρώτη προηγούμενα ἀπὸ τὸ κεί- μενο: ἡ ἀφιέρωση, ἡ προσφώνηση («Πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἀναγέννησιν»), ἡ ὑπόθεση, καὶ «Τὰ τοῦ δράματος πρόσωπα» (συνολικὰ οἱ 12 πρώτες σελίδες ἀπὸ τὴν πρώτη ἔκδοση).

Ἐκεῖ ὅμως ὅπου ἡ πρώτη ἔκδοση τελειώνει μὲ τὴν «Γνώμη τοῦ συγγραφέως» ἐρίσκουμε, στὴν ἔκδοση τὴν ὁποία ἀνακοινῶνω ἐδῶ, ἀξία λόγου συνέχεια: Οἱ σελίδες 63-74 ἔχουν τέσσερα ποιήματα «Ἐκ τοῦ Ρήγα Βελεστινλή»: «ᾠσμα Α'» (inc Ὅθεν εἰσθε τῶν Ἑλλήνων, σ. 63-66)· «ᾠσμα Β'» (inc Ὅλα τὰ ἔθνη πολεμοῦν, σ. 67-69)· «ᾠσμα Γ'» (inc Ὡς πότε παλληκάρια νὰ ζῶμεν στὰ στενά, σ. 69-71), καὶ «ᾠσμα Δ'» (inc Ὡ Πατριῶται! γιὰ τί προσμένετε; σ. 71-74)⁴. Στις σελί- δες [75]-77, μὲ τὴν ὁποία τελειώνει τὸ βιβλίο, ὑπάρχει τὸ πεζὸ κείμε- νο ποὺ μεταφέρεται ὅλο ἐδῶ:

Ἡ Τραγωδία τοῦ Ρήγα δὲν παριστάνεται πλέον εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Θέατρον, διὰ λόγους, τοὺς ὁποίους ἡ Σ. Κυβέρνησις γνωρίζει.

*Ἄοι, νὰ μὴ γεννᾶται,
Ὅστις εἰς δούλους χρόνους, δοῦλος γεννᾶται!
(Βοσσαρ. Ζαμπ.)*

Πέρασιν πολλοὶ νέοι τῆς Πρωτενούσης ἀναφερθέντες, ἐζήτησαν νὰ τὴν παραστήσωσι κατὰ τὴν 25 Μαρτίου, καὶ ὁ ἀγαθὸς μας Διοικητὴς Κύριος Ἀδὰμ Δοῦκας, καὶ τοι εὐαρεστούμενος, δὲν ἐδυνήθη νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὴν εὐγενῆ αἴτησιν τῶν νέων τούτων. Ἐλπίζοντες, ὅτι θέλομεν εὐα-

4. Ἐπέδειξα τὰ τέσσερα αὐτὰ ποιή- ματα στὸν Λέανδρο Βρανούση, ὁ ὁ- ποῖος μὲ ἐπληροφόρησε ὅτι προέρχονται ἀπὸ τὸ δημοσίευμα τοῦ Μανουὴλ Βερ- νάρδου Ἀσματα καὶ πονημάτια δια- φόρων. (Βλ. σήμερα γι' αὐτὸ τὴν σχο-

λιασμένη ἐπανάκδοσή του ἀπὸ τὸν Νέ- στορα Καμαριανό, Βουκουρέστι 1966. Ἐπειδὴ τὸ ἐντυπο εἶναι σπάνιο, ση- μειῶνω ὅτι ἕνα ἀντίτυπό του, χωρὶς ἐσωτίτιλο, ὑπάρχει στὴν Βιβλιοθήκη Κ. Θ. Δημαρᾶ).

ρεστήσει τοὺς ἀναγνώστας μας, δημοσιεύοντες τὴν ἀναφορὰν τῶν Ἑλληνοπαίδων τούτων, τὸ κάμνομεν εὐχαρίστως, διὰ τὰ μένη εἰς αἰώνιον ἐνθύμησιν ὁ ζῆλος των.

ΚΥΡΙΕ ΔΙΟΙΚΗΤΑ !

Μὲ ψυχὴν μεγαλυνθεῖσαν εἰς τῶν προγόνων μας τὰς ἀθανάτους ιδέας, καὶ περιπνεόμενοι ἀπὸ ἐλευθερίας αὖραν, ἥτις ἐκ τοῦ Υ. Θρόνου τοῦ Ὁθωνος διαχέεται εἰς πάντας ἡμᾶς, σεμνυνόμεθα μὲν, διότι πυρπολεῖ τὰς καρδίας μας ἱερὸν καὶ τηλέκλυτον αἶμα, ὀργῶμεν δὲ πρὸς μεγάλην, διότι Σεῖς οἱ πατέρες μας, χθὲς ἀκόμη, χθὲς εἰς τῶν μαχῶν τὰς ἡμέρας, ὀλίγοι πρὸς μυριάδας ἀντιταξάμενοι, ἐταπεινώσατε μ' ἓνα κτύπον τὸ ἀλαζὸν ὑπέροφρον τοῦ Σουλτανικοῦ ὕψους, καὶ ἐπανήγαγεν ἡ ἰσχὺς σας τὴν Ἑλευθερίαν καὶ Δόξαν εἰς τὸ πάτριον ἔδαφος. Τοιαῦται περικλεεῖς ἀγαπήσεις τίνος Ἑλληνος δὲν πυρπολοῦσι τὰς φλέβας, Κ. Διοικητά, ἢ τίνος ἡ καρδιά δὲν συναισθάνεται μέγαν κλόνον, ὅταν, μειδιῶσα ἡ πρώτη ἀκτίς τῆς κέ. Μαρτίου ἀσπάζηται τὸν γαλανὸν μας αἰθέρα, καὶ μᾶς ὑπενθυμίῃ, ὅτι κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν, ἐβρόντησεν ἄλλοτε ὁ πρῶτος κεραυνὸς εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν τυράννων ; Ἡ ἡμέρα αὕτη ἔπρεπε νὰ καθιερωθῇ βεβαίως Κύριε Διοικητά, καὶ πᾶσαν κέ. Μαρτίου ἀσκεπῆς ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς νὰ ἀναπέμπῃ εὐλογίας εἰς τὸν Θεὸν τῶν Δυνάμεων, αἵτινες μὲ παιᾶνας, καὶ ἄσματα καὶ πυροβόλων κρότους νὰ ἀναβαίνωσιν εἰς τὰ ὕψη. Ἀλλ' εἰς ἡμέρας πένθους καὶ ἀναρχίας, καθ' ἃς τῆς Πατρίδος τὸ μέλλον ἐκυμαίνετο πᾶσαν στιγμὴν, δὲν ἡδύνατο ὁ πολυπαθὴς Ἕλλην νὰ πανηγυρίσῃ τὰς ἡμέρας τῆς δόξης του, ἐν ᾗ ἡ ζωὴ καὶ ἡ τιμὴ του ἐκινδύνευε καθ' ἑκάστην. Σήμερον ὁμως, ὅτε ἡ εὐτυχὴς τοῦ Ὁθωνος ἀφίξις διεσκέδασε τὰ περὶ ἡμᾶς νέφη, καὶ γαλήνῃ διεδέχθη τὰς πρώτας καταγίδας, τί ἄλλο πλέον εἶναι, Σ. Διοικητά, εἰ μὴ αἰσχος εἰς τὴν Πατρίδα, αἰσχος καὶ εἰς ἡμᾶς, αἰσχος καὶ εἰς ΟΛΟΥΣ καὶ εἰς αὐτὴν (τί νὰ κρύψωμεν) τὴν Σεβαστὴν μας Κυβέρνησιν ἢ τοιαύτη ἀμέλεια ;

Διὰ τοὺς λόγους τούτους ἀπεφασίσαμεν, Κύριε Διοικητά, πολλοὶ τῆς Πρωτευούσης νέοι νὰ ἀναπληρώσωμεν, τὸ καθ' ἡμᾶς, τὴν ἔλλειψιν ταύτην, καὶ ἐπ' αὐτῷ ἀνεδέχθησάν τινες ἐξ ἡμῶν νὰ διδάξωσιν ἐπὶ Σκηνῆς τὸν εὐγενῆ θάνατον τοῦ Ἀθανάτου Ῥήγα, δαιμονίως τραγωδηθέντα ἀπὸ τὴν ὑψιπετῇ Μοῦσαν τοῦ Ζαμπελίου, καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς εἰσπραχθῆσόμενα χρήματα νὰ μεταχειρισθῶμεν πρὸς ἀνέγερσιν λαμπροῦ κενοταφείου τοῦ μεγαλομάρτυρος τούτου Ῥήγα, ὅστις πρῶτος συνέλαβε τὴν ὑψηλὴν ιδέαν τῆς παλιγγενεσίας Ἑθνους πρὸ αἰώνων θανάτῳ, καὶ πρῶτος ἔπεσε θῦμα ὑπὲρ αὐτοῦ. Πρὸς τούτοις ἐξ ἡμῶν θέλουν δῶα (1) ἐκφωνήσῃ τὴν ἐσπέραν ἐκείνην τὰς ὑπ' αὐτῶν γεγραμμένας ποιήσεις, εἰς τὰς ὁποίας διαγράφεται ὁ Ἑλληνικὸς ἀγὼν.

(1) Ὁ Κύριος Θ. Ὁρφανίδης μετὰ τοῦ Κ. Γ. Παράσχου, ὃς τις συνέταξε καὶ τὴν παρούσαν.

ΚΥΡΙΕ ΔΙΟΙΚΗΤΑ ! Ἐχθροὶ τῆς κολακείας ἀδιάλλακτοι, Σὲ γράφομεν ἐλευθέρως. Ἀνὴρ φιλόπατρις καὶ γενναῖος, ὅς τις καὶ εἰς αὐτὴν του τὴν ἔδραν νὰ μὴ λησμονῇ, ὅτι οὐ μόνον ὡς ἄρχων, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀρχόμενος πρέπει νὰ θεωρῇ τὴν Πατρίδα, ψυχὴ μεγάλη καὶ ἀνδρική, ἐν συντομίᾳ Πολίτης — Διοικητῆς μᾶς ἦτον ἀναγκαῖος πρὸς τοῦτο, καὶ πολίτην — Διοικητὴν μᾶς ἐπεμψεν ἡ Βασιλικὴ χάρις Σέ, ἀκραιφνέστατε Ἕλλην, καὶ ἀπὸ Σὲ ἡ πατρίς, οἱ Ἕλληνες, τὰ αἵματα τῶν Ἡρώων αἰτοῦσι τοῦ σκοποῦ μᾶς τὴν ἐπικύρωσιν ! Μὴ πρὸς Θεοῦ, Κύριε Διοικητά, μὴ καταλείπης εἰς ἄλλον διάδοχόν Σου τὴν δόξαν ταύτην ! Σὲ παρακαλοῦμεν ὅτι πᾶν τῆς δόξης Σου Ἕλληνόπαιδες τῶσοι, οἵτινες διὰ πᾶν ἄλλο δὲν ἀνέχονται νὰ παρακαλέσουν ποτὲ κανένα. Ὡς πόσον ἤθελον αἱ ψυχαὶ μᾶς ἐκβαχενθῇ, ἐὰν εἰς ὥραϊον τύμβον τοῦ Ῥήγα τεθῶσι τὰ ὥραϊα γράμματα ταῦτα : **ΒΑΣΙΛΕΥΟΝΤΟΣ ΟΘΩΝΟΣ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΟΥΝΤΟΣ Α. ΔΟΥΚΑ ΑΝΗΓΕΡΘΗ ΗΡΩΩΝ ΤΩ ΡΗΓΑ.** — Ὁμνύομεν δὲ εἰς αὐτὸν τὸν Ἕλληνισμόν μᾶς, Κύριε Διοικητά, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν εὐγενῆ μᾶς σκοπόν, ὅτι οὐ μόνον δὲν θέλομεν προσκρούσει κατὰ τι, ἀλλὰ καὶ θέλομεν τιμήσει ὅσον τὸ ἐφ' ἡμῖν, τὴν Σ. μᾶς Κυβέρνησιν.

Ἐποφαινόμεθα.

Ἐν Ἀθήναις, τὴν 8 Μαρτίου 1842.

(Ἐπονται πολλοὶ ὑπογεγραμμένοι, ἐν οἷς καὶ ὁ Κύριος Ζήσης Σωτηρίου, ὅστις ἀπεφάσισεν ἔκτοτε νὰ ἐορτάζῃ, ὡς ἡμέραν τῶν γενεθλίων του πᾶσαν 25 Μαρτίου, καὶ δι' ἰδίων του ἐξόδων νὰ ἐκτελῇται θεία ἱερουργία πρὸς μνημόσυνον τοῦ Ἀειμνήστου Πρωτομάστορος τῆς Ἐλευθερίας, τοῦ Ῥήγα).

Ἡ πρώτη πληροφορία τὴν ὁποία μᾶς παρέχει τὸ κείμενο αὐτό, ἀναφέρεται στὴν χρονία τοῦ βιβλίου: «πέρυσιν», γράφεται, καὶ στὴν συνέχεια ἔχουμε τὴν δημοσίευσή μιᾶς ἀναφορᾶς χρονολογημένης ἀπὸ 8 Μαρτίου 1842. Συνεπῶς τὸ βιβλίο ἐδῆλξε στὰ 1843· θὰ ἤθελα νὰ παράσχω μία ἀκριβέστερη μηνολόγησιν, ἀλλὰ τοῦτο δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ μὲ τὰ στοιχεῖα ὅσα κατέχω τώρα. Φυσικά, ὑπάρχουν πιθανότητες, χωρὶς ἀπόλυτη βεβαιότητα, ἢ ἔκδοσις νὰ ἔγινε σὲ συσχέτιση μὲ τὴν ἡμέρα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ· πάντως ὁ χρόνος περιορίζεται στοὺς ὀκτῶ πρώτους μῆνες τοῦ ἔτους τοῦ Συντάγματος.

Μιὰ δευτέρα πληροφορία ἐπιβεβαιώνει ὅσα μπορούσε κανεὶς νὰ ὑποπτεύσει ἀπὸ τὴν παρουσίαση τῆς τραγωδίας: γίνεται χωρὶς τὴν δηλωμένη συμμετοχὴ τοῦ Ζαμπελίου. Στὸ ἴδιο συμπέρασμα θὰ μᾶς ὀδηγοῦσε καὶ ἄλλη σειρὰ σκέψεων: ἡ ἔκδοσις εἶπαμε ὅτι εἶναι παγομοιότυπα τὸ κείμενο τοῦ 1833· ὥστόσο ἡ ἔκδοσις τοῦ 1860, ἐτοιμασμένη ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν τραγικόν, σημειώνει γιὰ τὸ ἔργο αὐτό: «ἔγγραφη τῇ 18ᾷ Αὐγ.

αωλβ'. Ἀνεθεωρήθη τῇ γ' Ἰουνίου αωμ'»⁵. Ἡ ἀναθεωρημένη μορφή παρουσιάζει πολλές διαφορὰς ἀπὸ τὴν πρώτη, ἀκόμη καὶ στὸν ἀριθμὸ τῶν στίχων· συνεπῶς ἡ ἐκδόση τοῦ 1843, ποὺ δὲν ἔλαβε ὑπόψη τὴν ἀναθεώρηση τοῦ 1840, ἔγινε χωρὶς τὴν φροντίδα τοῦ Ζαμπελίου.

Μένουν νὰ ἐξακριβωθοῦν οἱ λόγοι οἱ ὁποῖοι ἐπροκάλεσαν τὴν ὑπόμνηση τοῦ ἔργου· θὰ τοὺς δοῦμε ἀναδιφώντας σὲ δύο κατευθύνσεις: στὰ ἱστορικὰ τῆς ἐθνικῆς ἐορτῆς ἐκεῖνα τὰ χρόνια, καὶ στὶς τύχες τῆς τραγωδίας τοῦ Ζαμπελίου σ' ἐκεῖνα τὰ ἴδια χρόνια.

Ὁ Ρήγας εἶχε ἐνταχθεῖ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1836 σὲ μία σειρά παραστάσεων, οἱ ὁποῖες δὲν εἶχαν ἰδιαζόντως ἐθνικὸ χαρακτήρα⁶. θὰ δοῦμε νὰ ξαναπαίξεται, γιὰ μιὰ φορά μόνο, τὸ 1840. Στὸ μεταξὺ ἄς σημειώσουμε ὅτι ἡ καθιέρωση τῆς ἐθνικῆς ἐορτῆς ἀποτελοῦσε, χωρὶς ἀμφιβολία, μία χειρονομία πρὸς τὸν θρησκευόμενο ἑλληνισμό, ὁ ὁποῖος, ἀνάμεσα στὰ 1833, ὅταν τὸ ἑλληνικὸ Κράτος ἐκήρυξε τὴν ἐκκλησιαστικὴν αὐτονομία, καὶ στὰ 1850, ὅταν τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο παρεχώρησε τὸ αὐτοκέφαλο στὴν ἑλλαδικὴ Ἐκκλησία, ἐξοῦσε μέσα σὲ κάποια ἀνησυχία.

Ἡ θεσμοθέτηση ὅμως αὐτῇ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ὡς ἐθνικῆς ἐορτῆς, παρουσιάζει καὶ ἄλλα χαρακτηριστικὰ, τὰ ὁποῖα θὰ ἐπισημάνουμε ἀπλῶς, προκειμένου νὰ ἐπιμείνουμε σὲ ἓνα μόνο, ἐκεῖνο ποὺ ἐνδιαφέρει τὴν ἔρευνά μας ἑδῶ. Ἔτσι, εἶναι καὶ μιὰ ὑπόμνηση πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο γιὰ τὸν ρόλο τὸν ὁποῖο ἔπαιξε στὴν Ἐπανάσταση ὁ ἑλλαδικὸς κληρὸς. Ἀκόμη, εἶναι πρὸς τὰ μέσα, μιὰ ἀναγνώριση τῶν κοινῶν ἀγώνων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Γένους ἐναντίον τοῦ ἀπίστου κατακτητῆ. Τέλος, ἀνάμεσα σὲ δύο βασιλικὲς ἐορτές, τὰ ἀποβατήρια καὶ τὰ γενέθλια, εἶναι ἡ μόνη ἐορτὴ ποὺ ἀναφέρεται ἅμεσα καὶ εἰδικὰ στὴν ἑλληνικὴ ἐθνεγερσία: ἡ μόνη καθαρὰ καὶ ἀποκλειστικὰ ἐθνικὴ ἐορτὴ, ἐορτὴ, δηλαδὴ, τοῦ ἔθνους, «ἡ μόνη ἣτις ἡμπορεῖ νὰ συγκινήσῃ παντὸς εὐαισθήτου Ἑλληγος τὴν καρδίαν»⁷.

Ἡ ἐθνικὴ λοιπὸν ἐορτὴ τῆς 25 Μαρτίου, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἄλλους λόγους οἱ ὁποῖοι θὰ τὴν ἐκατάσταιναν ἀγαπητὴ στὸν ἑλληνικὸ λαό, εἶχε

5. Τραγωδίαι Ἰωάννου Ζαμπελίου Λευκαδίου, Ζάκυνθος 1860, Α', σελ. 220.

6. Ν. Λάσκαρης, Ἱστορία, ἔ. ἀ., σελ. 185.

7. Ἐφ. Ἀθηνᾶ, 26 Μαρτ. 1841. Ἄς σημειωθεῖ, γιὰ τὴν προοπτικὴ, ὅτι πολὺ

ἀργότερα, στὰ 1859, ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος στὴν ἐφ. Ὁ Ἑλλην, ἐπίμονα ἐξισώνει τὰ ἀποβατήρια τῆς 25 Ἰανουαρίου μὲ τὴν ἐθνικὴ ἐορτὴ τῆς 25 Μαρτίου.

καὶ ἔναν λόγῳ πρόσθετον γιὰ νὰ σηματοθεύει τὴν ψυχὴ ὧσιν εἴταν ἀντίθετοι στοὺς Βαβαρούς, ἣ καὶ δὲν ἀγαποῦσαν τὸν Ὅθωνα, ἣ ὅπωςδὴποτε ἐπεδίωκαν κάποια πολιτειακὴ μεταβολή. Ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα, δύσκολο εἶναι νὰ βεβαιώσουμε ἂν τὸ ἐπίσημο ὀθωνικὸ Κράτος ἐδυσπιστοῦσε πρὸς τὴν ἐπέτειο καὶ πρὸς ὅσους ἤθελαν νὰ τὴν ἐξάρουν, ἣ ἂν ἀκόμῃ διέκρινε μιὰ ροπὴ ἀνατρεπτικὴ σὲ ὅσους ἔδιναν ξεχωριστὴ αἴγλη στὸν πανηγυρισμὸ τῆς 25 Μαρτίου, ἂν ἤθελε νὰ ἐλαττώσει τὴν σημασίαν του μέσα στὸν ἐτήσιον ἑορταστικὸ κύκλο, ἣ, ἂν, τέλος, οἱ ἀντιπολιτευόμενοι τὴν κατάστασι, ἔβλεπαν, μὲ τὴν φαντασίαν τους ἀπλῶς, μιὰ τέτοια στάσι μέσα στίς κυβερνητικὰς ἐνέργειαις ἢ ἀδράνεια.

Πάντως ἀπὸ πολὺ ἐνωρὶς διαπιστώνουμε τὴν τάση τῆς ἀντιοθωνικῆς μερίδας, τὴν ὁποία ἀποτελοῦσαν κατὰ πλειονότητα νέοι, νὰ ἰδιοποιηθῇ τὸν πανηγυρισμὸ. Ἡ ἀφορμὴ τὴν ὁποία προβάλλουν εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἀδιαφορία ἢ ἡ δυσμένεια τῶν Βαβαρῶν γιὰ τὴν ἑορτὴ αὐτὴν· ἔτσι γράφει τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1841 ὁ Θεόδωρος Ὀρφανίδης: ... «φθάνει ἡ 25 Μαρτίου, ἡ ἡμέρα καθ' ἣν ἐκδικητικὸς κεραυνὸς ἐπέσκηψεν μετὰ πατάγων κατὰ τῆς κεφαλῆς τῶν τυράννων μας»... «καὶ τί γίνεται; τίποτε: μῆτε ἐσπερινὴ μουσικὴ, μῆτε ἐωθινὰ ἄσματα, μῆτε πυροβόλων ἐκπυρσοκροτήσεις»... κλπ.⁸. Αὐτά, ὥστόσο, μᾶς φέρνουν στὸ ἱστορικὸ τῶν ἀνεπισήμων ἑορτασμῶν τῆς ἐθνικῆς ἐπετείου· ὁδηγὸς μας καὶ πάλιν θὰ εἶναι ἰδίως ὁ Θ. Ὀρφανίδης, τοῦ ὁποίου ὁ ρόλος σὲ ὅλην αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν ἐστάθηκε πολὺ σημαντικὸς: γεννημένος στὰ 1817, εἶναι στὰ εἰκοσιένα τοῦ χρόνιαν ὅταν θεσμοθετεῖται ὁ ἐθνικὸς πανηγυρισμὸς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ. Ζηλεύει τὴν δόξαν τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου καὶ θέλει νὰ συμμερισθῇ τὴν τύχην του· δέκα ἐννέα ἐτῶν εἴταν ὅταν τοῦ ἀφιέρωσε τὸν Μένιππο. Σ' ἐκείνην τὴν πρώτην τοῦ Συλλογῆς γράφει τὸν στίχον:

τὸν Ἀλέξανδρον τὸν Σούτσον στήν στιγμὴν θὰ μιμηθῶ⁹.

Ἀργότερα θὰ τὸν τιμήσῃ καὶ πάλιν, ἐξόριστον (1841):

Ὡ ποιητὰ πλανώμενε τοῦ Περιπλανωμένου,

Φθονῶ, τὴν τύχην σου φθονῶ, καὶ ἂν συνεχῶς δακρύζης¹⁰.

Οἱ νέοι, ἄλλωστε, σ' ἐκεῖνα τὰ χρόνια, καὶ οἱ μεσόκοποι, καθὼς θὰ δοῦμε, δείχνουν ὑπερήφανη ἀμιλλα γιὰ νὰ περάσουν λίγο καιρὸ στίς φυ-

8. Ὁ Τοξότης Σύνγραμμα ἔμμετρον καὶ πεζόν, φ. Ε' καὶ ΣΤ' σελ. 177 - 178. Τὸ διπλὸ αὐτὸ φύλλον ἐκυκλοφόρησε 15 Ἀπριλίου 1841 (βλ. αὐτ. σ.

191).

9. Ὁ Μένιππος, Ποιήσεις, 1836, σελ. 1.

10. Ὁ Τοξότης, ξ. ἀ., σελ. 151

λακές· τὸ 1841 πάντα, στιχουργώντας ἓνα «κλητῆριον θέσπισμα» ποῦ ἔλαβε, τὸ πλουτίζει ὁ Ὀρφανίδης μὲ τὸν τρόπο του:

... «Ἰδόντες ὅτι θέλετε χωρὶς νὰ φοδηθῆτε

Εἰς τοῦ ἀπόντος Σούτζου μας τὸν τόπον νὰ ἐμδῆτε»...¹¹.

Ὁ ἴδιος μᾶς πληροφορεῖ καὶ γιὰ τὴν ἀπόφαση τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς 25 Μαρτίου, τοῦ ἀνεξάρτητου ἀπὸ τὸν ἐπίσημο πανηγυρισμό. Πρῶτη φορά ἐδοκιμάσθηκε ἓνας ἰδιωτικὸς ἑορτασμὸς στὰ 1839· τοῦτο μπορούσε νὰ γεννήσει τὴν ὑπόφια ὅτι δὲν εἶταν ἡ κρατικὴ ἀδιαφορία ἡ ὁποία ἐπροκάλεσε τὴν ἀπόφαση τῶν νέων· ἡ πείρα τῆς μιᾶς χρονιάς θὰ ἔπρεπε κανονικὰ νὰ δώσει τοὺς καρπούς της τὸν ἄλλο χρόνον. Ὡστόσο ὁ Ζήσης Σωτηρίου παρέχει σαφέστερην εἰκόνα τῆς χρονικῆς ἀλληλουχίας: τὸ 1839 οἱ ὁμόγνωμοὶ του διεπίστωσαν ὅτι δὲν ἔγινε μὲ τὸν προσήκοντα τρόπο τὴν ἡμέρα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τὸ μνημόσυνο τῶν πεσόντων στὸν Ἰγώνᾳ· «ἀπεφασίσαμεν ὅθεν», συνεχίζει, «πολλοὶ νέοι καὶ πάσης τάξεως κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν, ὥστε τὴν ἀκόλουθον Κυριακὴν νὰ μνημονεύσωμεν τούτους εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Καπνικαρέας, καὶ τὸ ἐσπέρας νὰ συγκροτήσωμεν συμπόσιον»¹².

Ἀνάλογα ἐόρτασαν καὶ στὰ 1840, ἀν ἀκολουθήσουμε καὶ πάλι τὸν Θ. Ὀρφανίδη. Δηλαδή, «δύο κατὰ σειράν ἔτη», οἱ νέοι «ἐξετέλεσαν τὴν ἀθῶαν των ταύτην ἐπιθυμίαν λαμπρότατα καὶ μὲ παραδειγματικὴν εὐταξίαν, φωτίσαντες μεγάλην οἰκίαν, καὶ κοσμήσαντες αὐτὴν διὰ διαφόρων καταλλήλων καὶ συμβολικῶν εἰκόνων τῆς τότε ἐποχῆς, καὶ μετὰ μουσικῆς ἐν αὐτῇ συμποσιάσαντες»¹³.

Τὸ 1841, τὰ πράγματα ἐχειροτέρευσαν: οἱ πανηγυριστὲς θέλησαν νὰ δώσουν μεγαλύτερη ἑξαρση στὴν ἐορτή, ἐξασφάλισαν κατάλληλο χῶρο ὅπου παρουσίασαν στοὺς διαβάτες πρὶν σημαντικὴ σειρά εἰκόνων συμβολικῶν, καὶ ἐφωταγώγησαν περισσότερο. Χαρακτηριστικὸ γιὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἰδιόζουσα θέση τὴν ὁποία ἔχει ἡ μορφή τοῦ Κοραῆ σὲ ὅλην αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν, εἶναι ὅτι ἡ εἰκόνα του καὶ ἐκεῖ «ἐφωτίζετο καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα μέρη τῆς πόλεως»¹⁴. Ἀντίθετα, ἡ Διοίκησις ἐχωροῦσε πρὸς μιὰν αὖξουσα ἀπροθυμία: ἡ ἡμέρα «δὲν ἤξεύ-

11. Ὁ Τοξότης, ξ. ἀ., σελ. 136.

12. Τὰ Ἀπαντα τοῦ συνταγματικοῦ Ἑλληνος Ζήσῃ Σωτηρίου 1848, σ. 10.

13. Τὰ κατὰ τὴν ἐορτὴν τῆς 25 Μαρτίου. Τὰ κατὰ τὴν δίκην τῶν ἐορτασάν-

των ταύτην καὶ ἔμμετρος ἀπολογία Θεοδώρου Γ. Ὀρφανίδου, 1841, σ. 3-4.

14. Ἐφ. Ἀθηνᾶ 29 Μαρτ. 1841.

ρομεν διὰ ποίαν αἰτίαν δὲν προανηγγέλθη διὰ πρωϊνῶν κανονιοβολισμῶν»¹⁵, ὅπως τουλάχιστον εἶχε γίνει τὰ προηγούμενα χρόνια.

Μὲ αὐτὰ ὅλα καὶ τὴν σχετικὴ ἑξαφῆ τῶν πνευμάτων, συνέδεσαν κάποιες ἀταξίες «ἐξ αἰτίας τινῶν ἀρχῶν»¹⁶, καὶ τὰ πράγματα κατέληξαν σὲ δίκη, ἡ ὁποία, ἀπὸ καθυστέρηση σὲ καθυστέρηση, ὀρίσθηκε τελικὰ στὶς 13 Ὀκτωβρίου. Ὁ Ὀρφανίδης, ὁ ὁποῖος εἶταν κατηγορούμενος, ἀπολογήθηκε ἑμμετρα¹⁷: εἶναι πολὺ δύσκολο σήμερα νὰ σταθμίσουμε τὴν σημασία τὴν ὁποία εἶχαν τότε τὰ γράμματα, καὶ εἰδικὰ ἡ ποίηση, στὴν ὅλη πορεία τοῦ ἔθνικοῦ συλλογικοῦ σώματος· ἄς σημειωθεῖ ἀπλῶς ὅτι ὁ Ζήσης Σωτηρίου, πού, ἄρρωστος τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, δὲν εἶχε συμμετάσχει στὸν πανηγυρισμό, καὶ συνεπῶς δὲν εἶχε κλητευθεῖ κατηγορούμενος στὴν δίκη, προκειμένου νὰ συμμερισθεῖ τὴν τύχη τῶν ὁμοϊδεατῶν τοῦ «κατεμήνυσεν αὐτὸς ἑαυτὸν εἰς τὴν Εἰσαγγελίαν»¹⁸.

Στὸ μεταξύ, ἓνα χρόνο πρίν, δηλαδὴ στὰ 1840, ὁ «Ρήγας» τοῦ Ζαμπελίου εἶχε πάλι ἀναβιδιασθεῖ στὴν ἀθηναϊκὴ σκηνή· ὅμως οἱ παραστάσεις τοῦ δὲν ἐσυνεχίσθηκαν μετὰ τὴν πρώτη ἡμέρα, γιατί φαίνεται ὅτι ἡ Αὐστριακὴ πρεσβεΐα ἐθεώρησε πῶς τὸ ἔργο ἔθιγε τὴν Αὐτοκρατορία, καὶ διαμαρτυρήθηκε γιὰ τὴν διδασκαλία. "Ἄς μὴν ξεχνοῦμε ὅτι ἀνά-

15. Ἐφ. Ἀθηνᾶ 26 Μαρτ. 1841.

16. Ἐφ. Ἀθηνᾶ 18 Μαρτ. 1842.

17. Βλ. ἐδῶ σημ. 13.

18. Ζήσης Σωτηρίου, *Τὰ Ἀπαντα*, ὅπου ἐδῶ στὴν σημ. 12, σελ. 17. Μέσα στὴν ἴδια γραμμὴ περισώζω καὶ τὴν ἀκόλουθη πληροφορία γιὰ νὰ μὴν μένει ἀθησαύριστη: σὲ μία ἀντιθωνικὴ συνωμοσία, τοῦ 1852, σχετικὲς ἐπιστολὲς πρὸς τὸν Ὅθωνα τὸν ἴδιο, μὲ συστάσεις καὶ ἀπειλές, εἶχαν ὑπογραφῇ Ἀρταγιάν. Ἀκόμη, δέκα πέντε χρόνια ἀργότερα, στὰ τέλη τοῦ 1866, φαίνεται ὅτι οἱ φοιτητὲς τοῦ Πανεπιστημίου ἔκαναν ψήφισμα ὅπου ἔθεταν τὴν Κρήτη ὑπὸ τὴν προστασία τοῦ Victor Hugo. (Desmazes, *Études et souvenirs helléniques* 1878, σελ. 38. Τὴν πληροφορία αὐτὴν δὲν διεσταύρωσα μὲ ἄλλες πηγές τῆς ἐποχῆς). Ἄς προσθέσω, τέλος, ὅτι ἡ ὀθωνικὴ βασιλεία, μὲ τὸ ἀσκημένο της αἰσθητήριο, δὲν ἐμπιστεύθηκε τὴν λο-

γισύνη τοῦ τόπου: «Ἡ Ἑλλάς ἤθελε λάβει τὸ Σύνταγμα κατὰ τὰ 1843 ἂν οἱ λόγιοι διὰ τοῦ περιοδικοῦ τύπου καὶ διὰ συγγραμμάτων δὲν προπαρασκειάζον ἐπὶ δεκαετίαν τὴν κοινὴν δόξαν» Αὐτὰ γράφει ὁ Ἀλέξανδρος Σούτσος σχολιάζοντας ἓνα ποίημά του πού ἐπιγράφεται «Ὁ καταδιωγμὸς τῶν λογίων» (*Ποιητικὸν χαρτοφυλάκιον*, 1845, σελ. 113). Βεβαίως ἡ αἰχμὴ στρέφεται ἐναντίον τῶν κυβερνήσεων πού προέκυψαν ἀπὸ τὴν τρίτη Σεπτεμβρίου, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα εἶναι χαρακτηριστικὸ καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ ποιητῆ, ὅπως συνήθως, βαρύνουσα, ὅσο κι ἂν, ἀφετέρω, ξεκινᾷ ἀπὸ προσωπικὲς ἐμπειρίες. Γιὰ τὴν ἀπολογία τῆς λογισύνης βλ. πάντως, Ἐφημερίδα τοῦ Λαοῦ 26 Αὐγ. 1850 καί, τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου πάλι, τὸ δημοσίευμα Ὁ ἀτύπωτος πρόλογος τοῦ κατασχεθέντος συγγράμματος, 1852.

μεσα σὲ ἄλλα ἡ φιλελεύθερη νεολαία πολλές φορές ἐκατηγόρησε τὸν Ὅθωνα ὅτι ἐπαιρνε ὁδηγίες ἀπὸ τὴν Αὐστρία στὴν ἀσκηση τῆς ἐξωτερικῆς του πολιτικῆς. Ἔτσι εἶταν εὐκολο ἡ τραγωδία τοῦ Ζαμπελίου νὰ ἀποθεῖ πολλαπλὰ ἐθνικὸ σύμβολο στὴν συνείδηση τῶν ἀντιπολιτευομένων τὸν Ὅθωνα, καὶ νὰ χρησιμοποιηθεῖ στὴν κατάλληλη στιγμή γιὰ τὴν ἐπίδειξη τῶν συναισθημάτων τους. Τοῦτο εἶναι φανερό ὅτι ἐγινε τὸ 1842, ὅταν, ὅπως εἶδαμε, οὔτε πρόγραμμα τῆς ἐορτῆς δὲν ἐδημοσιεύθηκε.

Ὁ Ἀδὰμ Δούκας δὲν ἔδωσε τὴν συγκατάθεσή του ὅμως ἀπὸ τὸν Τύπο τῆς ἐποχῆς φαίνεται ὅτι τελικὰ ὁ ἐπίσημος πανηγυρισμός, ὕστερα ἀπὸ κάποιες ἀμφιταλαντεύσεις ὑπηρεσιακές, οἱ ὁποῖες, ἄλλωστε προσιδιάζουν στὴν ὀθωνικὴ διοίκηση, ἐγινε πιὸ σύμφωνα μὲ τοὺς ἐθνικοὺς πόθους¹⁹: «ἡ σημερινὴ ἐθνικὴ ἐορτὴ ἐωρτάσθη ἐφέτος μὲ περισσοτέραν σημαντικότητα καὶ ὡς ἀπὸ μέρους τῆς ὑπερτάτης Ἀρχῆς»²⁰. Τὸ ποίημα τοῦ Ὁρφανίδου τὸ ἀναγγελλμένο στὴν ἀναφορά, ἐτυπώθηκε σὲ ἰδιαίτερο φυλλάδιον· ὁ τίτλος ἐξηγεῖται τώρα πιά ἀπὸ τὸ κείμενο ποὺ ἤρθε σήμερα στὸ φῶς: «Ὁ πρωτομάρτυς Ρήγας καὶ ἡ ἐλληνικὴ Ἐπανάστασις. Ποίημα διὰ τὴν ἐορτὴν τῆς 25 Μαρτίου ἡμέραν ἐπέτειον αὐτῆς».

Μὰ οἱ νέοι ἐδυσφοροῦσαν ἀπὸ τίς δυσκολίες τίς ὁποῖες ἔδρισκαν κάθε χρόνο ἐμπρὸς τους, θέλοντας νὰ τιμήσουν τὴν ἐθνικὴ μνήμη. Γιὰ τοῦτο ὁ Ζήσης Σωτηρίου διεκήρυξε ἐγκαίρως, γιὰ τὸν Εὐαγγελισμό τοῦ 1843, ὅτι ἀπεφάσισε νὰ καθιερώσει τὴν ἡμέρα ἐκείνην γιὰ νὰ πανηγυρίζει τὴν ὀνομαστικὴ του ἐορτῇ. Τὴν ἐπέτειο πλέον αὐτὴν, τὴν ἐορτὴ τοῦ Ζήση Σωτηρίου ἐορτάζοντας ἐκεῖνο τὸ βράδι, οἱ νέοι «τοῦ Πανεπιστημίου καὶ Γυμνασίου περιῆλθον ὅλην τὴν πόλιν ψάλλοντες ᾠσματα ὑπὲρ τοῦ Συντάγματος· ἀκολούθως», γράφει ὁ ἴδιος πάντοτε, «ἦλθον εἰς τὸ Ξενοδοχεῖον καὶ μὲ ἐχαίρετησαν· ἡ δὲ Μοιραρχία τοὺς διέλυσε φυλακώσασα τὸν κ. Γεώργιον Παράσχον»²¹. Ὡστόσο ἐφθάναν πιά τὰ προμηνύματα τοῦ Σεπτεμβρίου καὶ ὅλη αὐτὴ ἡ ὑπόθεση ἀρχίζε νὰ θυθίζεται μέσα στὸν χῶρο τῆς ἱστορίας.

Κ. Θ. Δημαράς

19. Ἐφ. Ἀθηνᾶ 18 καὶ 21 Μαρτ. Ἐφημερίδα τοῦ Λαοῦ 4 Ἀπρ. 1842.
1842.

21. Ζήσης Σωτηρίου, ξ. ἀ. σελ. 20.

20. αὐτ. 25 Μαρτ. 1842, βλ. ἐπίσης